

Fakat mef. anh, ve mef. fih. de: *çiçek-de°n*, *çiçek-de°*.

Şunlar da münasip vokallerle hep öyle insıraf eder: *چلیک* *çelik*, *کوتوک* *k'ütük* [1].

b. Art sınıftan:

اوراق *orağ*

Muz. ileyh. . . . اوراڭك *orağ-i°n*; [2]

Mef. bih. . . . اوراڭي *orağ-i°*; [2]

Mef. ileyh. . . . اوراڭه *orağ-a°*;

Fakat mef. anh ve mef. fih te اوراڭدن *orağ-da°n*, اوراڭده *orağ-da°*.

Şunlar da münasip vokallerle hep öyle insıraf eder: *طيرميق* *tırımık*, *چوبوق* *çubuk*.

247. — 2° *Sonlama dışlıde değişiklik.* (Bak. 180 ve 206).

MI.: قورت *qurt*; بولوت (veya بلوط) *bułut*.

Muz. ileyh قوردك *qur-dan*, بولودك *bułud-un* [3], vs.

248. — 3° *Bazı isimlerde kararısız (instable) vokalin düşmesi.* (Bak. § 207).

MI.: قارين *qarın* dan, mef. bih. قارني *qarn-ı*, vs.

249. *Bir vokalle nihayetlenen isimler.* — İsim bir vokalle nihayetlenirse, şöyle değişiklikler olur: İsim ile ekin başlama konsonu arasına muz. ileyhte *n*, mef. ileyh ve mef. bihte *y* sığınık konsonları getirilir. mef. fih ve mef. anhda isim değişimsiz kalır.

1. M.: دده *dede°*.

Muz. ileyh ددهك *dede-n-i°n*; [4]

Mef. bih ددهي *dede-y-i°*; [4]

Mef. ileyh ددهه *dede-y-e°*;

[1] Müellif bu kelimeyi *k'ötük* okuyor. A.U.E.

[2, 2] Müellif bu kelimelerde de vurguyu ikinci hecedeki (*a*) larda göstermiş ise de, vurgu yine son hecededir. Eğer konuşma dilinde olduğu gibi sondaki eklerin vokalleri söylenmeyip, kelime üç heceden iki heceye düşerse, o zaman vurgu ikinci hecenin vokalinde olur. A.U.E.

[3] *bułut* kelimesi başı vokalli bir ek aldığı zaman da (*t*) si (*d*) ile değişme yapmaz: *bułut-un* kalır. A.U.E.

[4, 4] Müellif, muz. ileyh ve mef. bih misallerindeki vurguyu *dede* isminin son hecelerinde göstermişse de vurgu, bunların arkadaşları olan misallerde olduğu üzere yine eklerin vokallerinde olduğu için biz de öyle gösterdik. — iki hecesi (*d*) li olau isimler (*dede*, *dadı*, *dadı*), mef. anh ve mef. fihlerde yine (*d*) li bir ek alarak ses çetrefilligi (tenasür = cacophonie) vücade getirirler. A.U.E.

Mef. anh . . . ددهد dede - de°n ;
Mef. fih . . . دده dede - de°.

Şu kelimeler de hep böyle insıraf eder:

güveyi - nin, - yi, - ye, - den, - de ;
örtü - nün, - yü, - ye, - den, - de ;
baba - nın, - yı, - ya, - dan, - da ;
dayı - nın, - yı, - ya, - dan, - da ;
palto - nun, - yu, - ya, - dan, - da ;
komşu - nun, - yu, - ya, - dan, - da (muk. § 228).

TÜRK DİL KURUMU

A. 1451

Kitap No.: 6842

Şunlar da münasip vokallerle hep öyle insıraf eder: دره dere; آری arı; دری deri; قویو kıyu; سوری veya سورو sürü. (Muk. § 35).

سو su kelimesi muz. ileyh de صوئک su - nuñ olacak yerde صوئک su - yuñ olur. Muk. § 227.

Bununla beraber bazı eski metinlerde صوئک (su - nuñ) şekli de kullanıldığına dair şahitler görülüyor.

Ml. : صوئک یوزن sunuñ yuzin = suyuñ yüzün (ü) (mef. bih) [1426 yılı yazmaları, yaprak 69 V°];

صوئک یقاروسندن sanuñ yuqarasundan (aynı yazmalar, yaprak 170).

su kelimesi, daha çok eski bir sub, sav, sug yerindedir. Muk. Böhtlingk, s. 134.

250. Bir vokalle nihayetlenen isimlerin yazılışına dair mülâhazalar. — Böyle hallerde sonuçlar, yazıda isimden ayrılmış bulunurlar. Çünkü sonlama vokalleri işaretliyen harfler içinde: a karşılığı ı; e ve a karşılığı ı; u, ü, o, ö karşılığı ı; ı, i ve bazan de u, ü karşılığı ı vardır. Yalnız bu sonuncusu, yazıda kendinden sonra gelen harfe suretinde bitişebilir. Bununla beraber bu harfle de olsa, ek verileceği zaman bir dizi lerin kümelenmesinden çekinilerek, mef. bih ve mef. ileyh ekleri ayrı yazılır.

Ml. : دري deri. (سوري) sürü.

Muz. ileyh: درينک deri - niñ ; سورينک sürü - nün ;

Mef. bih : دري يي deri - yi ; سوري يي sürü - yü ;

Mef. ileyh: دري به deri - ye ; سوري به sürü - ye ;

Mef. anh : دريدن deri - den ; سوريدن sürü - den ;

Mef. fih : دريده deri - de ; سوريده sürü - de.

İHTAR. — Eski Osmanlı lehçesi metinlerinde *•••* vokalleriyle nibayetlenen kelimelerin mefulünbihiğini yazmak için, farsça imlânın bir hüsusiyetinden alınmış ayrı bir yazış (muk. § 1135) tarzı: yazılı esre işaretli hemze *•* şekli kullanılırdı (§ 26).

••• pencere'nin mefulünbihi olan *•••* pencere-yi yerine *•••*.

251. Cemilenmiş isimlerin insırafı. — İsim cemilenmiş ise, muzafünileyh ve mefulünbih ekini alması, *-ler* (*-lar*) dan sonra olacağı için bu, tek değişimli $\frac{i}{t}$ suretinden ibaret kalır (Bak. § 158, ihtar).

Şu halde, haliyet (cas) sonuçlarının ancak iki örneği bulunabilir:

ler, den sonra: *-iñ, -i, -e, -den, -de;*
lar, dan sonra: *-iñ, -ı, -a, -dan, -da.*

Son ek hecesi daima vurgulu olur. Muk. § 210, ihtar.

I. *-ler* ekiyle cemilenmiş kelimeler.

Ml.: *اولر ev-ler.*

Muzafünileyh . . . *اولر evler-iñ;*

Mefulünbih . . . *اولر evler-i;*

Mefulünileyh . . . *اولر evler-e;*

Mefulünanh . . . *اولردن evler-den;*

Mefulünfih . . . *اولرده evler-de.*

beygirler, sözler, teessüflerde de böyledir. (Bak. Bent, 211).

II. *-lar* ekiyle cemilenmiş kelimeler.

Ml.: *آتار at-lar.*

Muzafünileyh . . . *آتار at-lar-iñ;*

Mefulünbih . . . *آتار at-lar-ı;*

Mefulünileyh . . . *آتار at-lar-a;*

Mefulünanh . . . *آتاردن at-lar-dan;*

Mefulünfih . . . *آتارده at-lar-da.*

katır-lar, fayton-lar, koşum-larda da böyledir (Bak. Bent, 211).

252. Mülkiyet eki alan isimlerin insırafı. — Bu insıraf, mülkiyet ekinin müfret ve cemi mütekellimlerinde muttarittir.

Daima, ekin son vokali vurgulu olur. (Muk. § 210, ihtar).

Dikkat edilmeli ki, muzafünileyh ve mefulünbihe haliyet eki getirilince, sadece mülkiyet ekinin vokali tekrarlanmış olur. Hakikatte, bunların ikisi de aynı mahiyette (ikinci sınıftan) dır.

Ml. : اوم veya اوم ev-im.

Muzafünileyh . . .	أومك	ev-im-iñ;
Mefulünbih . . .	أومي	ev-im-i;
Mefulünileyh . . .	أومه	ev-im-e;
Mefulünanh . . .	أومدن	ev-im-den;
Mefulünfih . . .	أومده	ev-im-de.

أوك ، أوك ev-iñ

Muzafünileyh . . .	أوكك	ev-iñ-iñ;
Mefulünbih . . .	أوكي	ev-iñ-i;
Mefulünileyh . . .	أوكه	ev-iñ-e;
Mefulünanh . . .	أوكدن	ev-iñ-den;
Mefulünfih . . .	أوكده	ev-iñ-de.

أومز ، أومز ev-imiz.

Muzafünileyh . . .	أومزك	ev-imiz-iñ;
Mefulünbih . . .	أومزي	ev-imiz-i;
Mefulünileyh . . .	أومزه	ev-imiz-e;
Mefulünanh . . .	أومزدن	ev-imiz-den;
Mefulünfih . . .	أومزده	ev-imiz-de.

أوكز ، أوكز ev-iñiz.

Muzafünileyh . . .	أوكزك	ev-iñiz-iñ;
Mefulünbih . . .	أوكزي	ev-iñiz-i;
Mefulünileyh . . .	أوكزه	ev-iñiz-e;
Mefulünanh . . .	أوكزدن	ev-iñiz-den;
Mefulünfih . . .	أوكزده	ev-iñiz-de.

beygir-im, beygir-iñ; beygir-imiz, beygir-iñizde de böyledir.
söz-üm, söz-üñ; söz-ümüz, söz-üñüz kelimeleri şu ekleri alır:
- üñ, - ü, - e, - den, - de, vs.

253. Kendisinde mülkiyet ekinin müfret gaibi bulunan isimlerin in-sırafinda hususiyet vardır:

Bunun bütün haletlerinde araya ن - n sığınık konsonu girer.

Ml. : Müfret gaip : أري ev-i, آتي at-ı.

Muzafünileyh . . .	اوينك	<i>ev-i-n-iñ</i> ;	<i>at-t-n-iñ</i> ;
Mefulünbih . . .	اوينى	<i>ev-i-n-i</i> ;	<i>at-t-n-i</i> ;
Mefulünileyh . . .	اوينه	<i>ev-i-n-e</i> ;	<i>at-t-n-a</i> ;
Mefulünanh . . .	اويندن	<i>ev-i-n-den</i> ;	<i>at-t-n-dan</i> ;
Mefulünfih . . .	اوينده	<i>ev-i-n-de</i> ;	<i>at-t-n-da</i> . [1]

Cemi gaip : اولرى *ev-leri* (ses maisons, leur maison, leurs maisons).

Müzafünileyh . . .	اولرينك	<i>ev-leri-n-iñ</i> ;
Mefulünbih . . .	اولرىنى	<i>ev-leri-n-i</i> ;
Mefulünileyh . . .	اولرينه	<i>ev-leri-n-e</i> ;
Mefulünanh . . .	اولرىندن	<i>ev-leri-n-den</i> ;
Mefulünfih . . .	اولرىنده	<i>ev-leri-n-de</i> .

Şu kelimeler de yine böyle insıraf ettirilir:

çene-si; اووموزى *omuz-u*; اياغى *ayağ-ı*, كىكى *k'emiy-i*, ساچلرى *saç-lar-ı*.

İHTAR. 1. *at-t* suretinde gaip mülkiyet zamiriyle mutlak (saltık, absolu) halette görülen *t*, eğer ismin son harfi yazıda kendisinden sonraki harfe bitişmiyenlerden biri ise, öteki haletlerde [2] yazılmaz. [O zaman mülkiyet zamirinin varlığı ancak *n* den anlaşılır.]

[1] Bizce buradaki *n* sığınık bir konson değildir. Eski gramercilerimiz buna «vikāye nunu» demişlerdir ki, besbelli iki vokalın yanyana gelmesinden doğan koşa (hiatus) dolayısıyla hissedilecek tenafürden kelimeyi vikāye (korumak) için getirilen *n* kastediliyordu. Fakat bir kaç halette bu düşüncüyü haklı gösterecek iki vokal komşuluğu var ise de, meselâ *mef. anh* ve *mef. fih* lerde bu koşa vaziyeti yoktur ki, *n* oraya bunun için gelmiş olsun: *ev-i-n-iñ*, *ev-i-n-i*, *ev-i-n-e*. Fakat ötekilerde, şark lehçelerinde görüldüğü üzere, *ev-i-den*, *ev-i-de*, demek lâzımdı; çünkü *i* den sonra başka vokal gelmeyip, bir konson *d* geliyor.. Hattâ bu bir benzeşme (imtisal, analogie) hadisesinden ileri gelmiş de değildir. (Bak. § 254).

Bizce müfret gaip mülkiyet (izalet) zamiri, eski lehçelerde *in* ve *i* suretlerindedir ki, şimdiki lehçemizde (*s*) *i* şekli bu zamirin mücerret haline munhasır kalmış olup, diğer haletlerinde ise daima *in* şekli yaşamaktadır. Bunda vikāye nunu dedikleri sığınık vokal bahse mevzu olamaz; ve bu itibarla müellifin yaptığı gibi *ev-i-n-iñ* vs. suretinde *n* yi sığınık olduğunu göstermek üzere, evvelki *i* den ayırmayıp, *ev-in-iñ*, vs. suretinde kaydetmek icap ederdi. A.U.E.

[2] Bizce bu *t*, ismin son harfi kendisinden sonraki harfe bitişmiyenlerden olursa, Arap yazılı türkçe imlâda yalnız mefulünanh ve mefulünfih haletlerinde yazılmaz; eğer son harf bitişenlerden olursa hiçbir halette yazılmaz:

a. اویندن *ev-(.)n-d(.)n*; اوینده *ev-(.)n-de*;

b. آتلك *at-(.)n(.)ñ*, آتى *at-(.)n-t*, آتنه *at-(.)na*, آتندن *at-(.)n-d(.)n*, آتنده *at-(.)n-da*.

A.U.E.

İHTAR. 2. — Eğer konsonla nihayetlenen bir isim olursa, müfret mülkiyet ve muhataba ait mülkiyet ekinin insırafı *söylenişte* aynı olur.

Müz. ileyh . . . *evinin (sana, ona ait evin: de ta, de sa masion);*
Mef. bih . . . *evini (sana, ona ait evi: ta maison, sa maison), vs. [1]*

İHTAR. 3. — Gaip mülkiyet ekiyle nihayetlenen kelimenin mef. bihindeki sonlama *i*, eski metinlerde ve eski nazımda söyleniş ve yazıdan ekseriya düşerdi.

ML.: Gaip mülkiyet ekli *baş-ı* kelimesinin mef. bihi *baş-ı-nı* yerine *baş-ın* [2].

254. (*ba, şu, o* § 312, *k'endi* § 303 ve *-ki* eki § 289) gibi zamirlerin insırafında ortaya çıktığı için zamirlik *ü n* diyebileceğimiz şu şimdi bahsi geçen *ü n*, her zaman var olmuş değildir.

Mesclâ, Çağataycada, *törâ-si-dâ* gibi (*n* siz) ve *törâ-si-n-dâ* gibi (*n* li) şekiller arasında kararsızlıklar görülüyor. Yine Muk. § 304 ve 881, İhtar ve S. 595 yukarılarında.

Türkiye lehçesi bu hal ve vaziyetin ancak zayıf izlerini muhafaza etmiştir: İhtimal ki farsça *آنی ان*, kelimesinin mef. bihi, mülkiyet ekiyle (yine böyle zamirlik *n* almaksızın) *ان-ی-ان* *an-i-de* olmuştur. aniden.

255. Aynı zamanda hem cemi hem mülkiyet eki almış olan isimlerin insırafı muttarittir.

Muz. ileyh . . . *اولمك ev-ler-im-in;*

Mef. bih . . . *اولی ev-ler-im-i, vs.*

B. KELÂMDA MUHTELİF HALETLERİN VAZİFESİ [3].

256. Mutlak halet (cas absolu) in kullanışlarını evvelce (Bak. § 239 ve aşağısı) göstermiştik. Şimdi öteki haletlerin kavramlarını mütalea etmek işi kalıyor.

[1] Daha evvelce de söylediğimiz üzere, muhataba izafet zamırı olan *ü* ile aidiyet eki olup üç şahsın her birine de eklenebilen *ü* edatının arap imlâlı türkçede aynı şekilde olduğuna bakarak, müellif bunları hep *n* ile gösteriyor. Halbuki yalnız muhatab zamirini *n* ile gösterip, insıraflı hallerdeki gaip zamirini ve aidiyet edatını *n* ile göstermesi daha iyi olurdu fikrindeyiz. A.U.E.

[2] (*bâş-ın*) *alamaz bir dahi bārân-ı belâdan.. Ziya Paşa. (... belâ yağmurundan bir daha başını alamaz.)* Ve bu, gaip mülkiyet zamirinin mücerret haletidir ki, mefulübüh eki almadanda mefulübüh yerinde kullanılırdı A.U.E.

[3] Biz, insırafın muhtelif haletlerine dair olan etraflı tetkikimizi, gramerin sonuna (sentaksa) bırakmamış bulunuyoruz ki bu, alelâde tutulan yolun aksi bir tarzıdır. Eğer biz de aynı surette yapmış olsaydık, sentaksa (nahiv) ta (muhtelif kelime kümelerinin mütaleasında muk. § 1061 ve aşağısı) kabul ettiğimiz pilân, bütün bunları dağıtmamıza sebep olacaktı; halbuki biz ayrıca bunları bir bütün halinde mütalea etmeyi tercih etmiş bulunuyoruz. J.D.

1. MUZAFÜNİLEYH (AİDIYET) (Génitif = in-lenik).

257. Muz. ileyh, aitlik (appartenance) bildirir.

MI. : *bu kim-iñ dir* (à qui est-ce?).

at bin-en-iñ, kılıc kuşan-an-iñ, "iş becer-en-iñ" *dir* (le cheval est à celui qui[le] monte, le sabre à celui qui [le] ceint, "l'œuvre à celui qui [l'] accomplit,")[1] (ata sözü). Bu misallerde Muz. ileyh, bir isim cümlesinin haber (prédicat) i olarak kullanılır (§ 1174). Fakat ekseriya tayinci (tarifci, déterminatif) mütemmimleri (veya isimleri) göstermeğe yardım eder.

MI. : *çoban-iñ ev-i* (maison du berger).

Türkçede tarifci mütemmim (complément déterminatif), manasını tamamladığı kelimededen daima evvel gelir; ve bu tamamlanan kelime (Bak. yukarıdaki misale) irca alâmeti (indice de rappel) ni (§ 233) alır. Bu suretle teşekkül eden kümeye izafet terkibi (izafi terkip, rapports d'annexion) adı verilir. Muz. ileyh o zaman bu izafetin yani aidiyetin birinci haddi (terme) dir. (Bak. § 1091 ve aşağıları).

Bazı ilgeç (cer ve ilsak edati, postposition) lar zamirlerin muz. ileyh haletine nâzım olurlar (régissent = o haleti kendilerine çekip alırlar).

2. MEFULÜBİH (accusatif, i-lenik).

258. Marife (belirgen, déterminé) bir mana ile kullanılan alemlerden vücade gelmiş sarîh mefuller (dolaysız işlenikler [2]) haletidir.

Nekre (bürüngen. indéterminé) alemler mutlak halette kalırlar (muk. § 240).

MI. : *mektub-u al'dım* (j'ai reçu [la] lettre);

bir (iki) mektup al'dım (j'ai reçu une [deux] lettre[s];

ceviz [satın] al'dım (j'ai acheté des noix);

taş at-mak (jeter des pierres);

kitap sat-mak (vendre des livres).

[1] Bu kısmın Fransızca, türkçesi gibi tarafımızdan ilâve edilmiştir. A.U.E.

[2] Fransız dilinde meful kelimesinin tam karşılığı yoktur. İsmi mütemmimi karşılığı olarak (complément du nom) dedikleri gibi, fiilin mütemmimi (tamamlayıcısı, tümleyicisi) için de meful karşılığı (complément du verbe) gibi tabirler kullanırlar. Biz dilimizde meful için, karşılık olabilecek (işlenik) kelimesini tabir olarak uygun buluyoruz. Şu halde işlev (fiil), işlevci (fa'il) işlenik (meful) gibi aynı aileden kelimelerle, gramerin bu tabirlerini türkçe olarak kullanmak mümkün olabilir. Marife (déterminé) için *belirli* ve nekre (indéterminé) için de *belirsiz* tabirleri kullanılmak ta mümkündür; fakat bu tabirleri sarîh, gayri sarîh tabirlerine karşılık bırakmak ta olur. A.U.E.

Türkçede nekre sayılan bir kelime fransızcadaki karşılığında marife edatı (harfi tarif, article défini) ile beraber bulunabilir, yani marife olabilir.

MI. : كوز يوعى *g'öz yum - mak* = fermer (les) yeux (gözleri yummak);
 توتون ايجمك *tütün iç-mek* = fumer le tabac (tütünü tütürmek);
 شراب ايجمك *şarap iç-mek* = boire du vin;
 بيانو چالاق *piyano çal-mak* = jouer du piano.

259. Sarih bir meful olan kelimedен evvel fransızcanın nekre edatı (article indéfini) ile (Bak. § 332) aynı manada kullanılan *bir* kelimesi bulunursa, o kelime esas itibariyle meful haletini almaz.

MI. : مکتوب آلام *(bir) mektup al'dım.*

Bununla beraber kullanışta bu kaide dışına çıktığı da görülür.

(*bir*) kelimesinden başka tarifçi (déterminant) leri bulunan sarih fiil mütemmimleri de mef. bih haletine konulabilir.

MI. : هر يك بى كرايه آلىق ايستهدى بردارمى كزوكن...
 (*bir*) *dāire-yi g'ez-er-ken...* (Un individu, tandis qu'il visitait un appartement qu'il voulait louer...) [1]

Şu aşağıdakilere de mefulünbih alâmeti getirilebilir :

1° Söz söyleyen (mütekellim) zat, ifadeye verilen nekre şekline rağmen, babso mevzu şeyin ne olduğunu esasen biliyorsa :

MI. : براوى كوسترديلر *baña (bir) ev-i g'öster-di-ler* (On m'a montré une maison).
 (Buuda kelime, muhatap için nekre kalmakla beraber, söz söyleyen [mütekellim] zat için marifedir.)

Bu halinde *bir* sıfatı, 333 üncü bentte gösterilen manada olabilir.

2° Fiilin sarih mütemmimiyle ifade edilen mefhuma dikkati çekmek isteniliyorsa :

MI. : چوچنى بويلا بالكر براقلرى [2] (*bir*) *çocağ-u böyle bırak-ar-l'ar mı*
 (laisse-t-on ainsi seul un enfant!).

Bu halinde *bir* sıfatı, 334 üncü bentte gösterilen manada olabilir.

260. *mülkiyet ekli isimlerin mef. bihi.* — Esas itibariyle, fiilin mülkiyet ekli her sarih mütemmimi, mef. bih alâmetini alır.

[1] Müellifin dediği üzere, biz bunda (*bir*) kelimesinden başka tarifçisi olan ne bir sarih fiil mütemmimini, ne de onun mef. bih haleti aldığını göremiyoruz. Bizec bu cümle, üst tarafındaki mütaleaya bağlanarak, aşağıdaki misaller sırasına girer ki, bunda da ötekiler gibi (*bir*) nekre edatına rağmen sarih fiil mütemmimi mef. bih haletini almış bulunuyor: (*bir*) daireyi. Fakat cümlede bundan başka tarifçi kelimesi olan sarih fiil mütemmimi yoktur. A.U.E.

[2] Bu kelime doğru olarak, *براقلرى bırak-ır-l'ar-ını* suretinde söylenir. A.U.E.

Ml. : باستونى چاندير (bir) baston-am-u çal'-dı-l'ar (ou[m']a volé une canne).

Bununla beraber, fiilin sarih mütemmimi, 1102 neî bentte gösterilen örnekte (yani mutlak haletteki birinci haddi «muz. ileyh.» olan [1] ve ikinci haddiyle birlikte hemen de mürekkep bir işime muadil bulunan) bir izafet terkibinden ibaret ise, bu izafet terkihi nekre olduğu surette, mutlak halette kalabilir (Muk. § 1112).

Ml. : دكرمى پاديردم (ni, yerine) yap-dır-dım (j'ai fait construire un moulin à vent).

طاوق قيزارتمى ييركن... taouk kızart-ma-sı- (ni, yerine) ye-r-k'en... (en mangeant du rôti de poule...)

Bu nevi isim kümelerinde zaruri olarak bir gaip mülkiyet ekinin var olduğu düşünülünce, şöyle bir kaide konulabilir. Kendisinde müfretli cemili mütekellim ve muhatap mülkiyet eki bulunan fiilin sarih mütemmimi, *daîma* mef. bih sonucu alır. [2]

İHTAR. — Eski osmanlı lehçesinde bu yukarıki kaidelere o kadar sık riayet edilmezdi.

Ml. : گلدیگی کوروب g'el-diğ-i-îñ-i g'ör-üp yerine, گلدیگ کوروب g'el-diğ-i-îñ gör-üp (voyant que tu es venu, ki kelime kelime: voyant ton fait de venir, yerindedir). [Kırk vezir s. 102].

3. MEFULÖNİLEYH [datif = e-lenik], VE MEFULÖNANH [ablatif, den-lenik].

261. *Umumî mülâhazalar.* — Mef. ileyh ve Mef. anın ikisi de, taban tabana zıt manalarda olmak üzere, fiilin gayri sarih (dolaylı, indirect) mütemmimlerini ifade eder. Mef. ileyh *bir şeye doğru yönelme* (direction vers) yi, mef. anı ise bir şeyden *uzaklaşma* (éloignement) yı, *ayrılma* (séparation) yı, *çıkıp açılma* (s'écarter) yı gösterir. Türkçede bu zıtlık sarih olup, iki halet birbirinin doğrudan doğruya aksi olarak görünür.

Fazla olarak kelâmda bir hareket fikri bulunduğu zaman, yine aynıyle birbirine zıt mahiyette olarak, hâlükâr (circonstance) mütemmimleri vücade getirirler [3].

[1] Yani ن سız nekre merci ki, son devir gramercilerimiz böylelerine «ikinci türlü izafet terkiбинin muz. ileyh» derler. A.U.E.

[2] *ev-im-i; ev-imiz-i; ev-iñ-i, ev-iñiz-i* gibi.. Bununla beraber bütün gaibe izafet zamirli kelimededen evvel bulunan ve o zamirin marife mercii olan kelime marife aidiyet eki olan n yi almadan da marife mausiyle kullanılabilir : göz-üm (= göz-üm-ün) nur-u; baş-iñ-, göz-ün- (=baş-iñın, göz-ünün) sodağa-sı; güz-ü (=güz-ünün) su-yu, va. A.U.E.

[3] Bu iki halet arasındaki zıtlığı daha iyi göstermek için (datif = mef. ileyh) tabiri yerine (gidimli mefulünileyh = datif - ablatif) tabirini koymak mümkündür (ki bu «allatif» tabiri «sin-ugur» gramercilerinde hususî bir halet tabiri olarak kullanılır.) J.D.

MEFULÖNİLEYH (datif - allatif).

262. Bir hareketin veya umumiyetle bir fiilin *varını noktasını*, bu hareketin yöneldiği ciheti bildiren isimler mef. ileyh haletini alırlar (ki bunlardaki hareket hakikî veya mecazî bir *yaklaşma*, bir hedefe doğru meyil ve teveccühten ibarettir.)

Fransızcada (à...), bazan (sur...).

Ml.: او كيرمك *ev - e gir - mek* (entrer à la maison);

طامه آتق *dam - a at - mak* (jeter sur le toit);

آته بيمك *at - a bin - mek* (monter à cheval);

كيسه ويردك *kim - e ver - diñ* (à qui [l']as-tu donné?);

برينك اوينه مسافر اولق *bir - i - niñ ev - i - ne müsafir ol - mak* (être hébergé «reçu comme hôte» chez quelqu'un).

Yakınlık (proximité) fikrini bildiren bir sıfatla beraber:

مكتبه ياقين *mekteb - e yaqin* (près de l'école).

263. Yaklaşma sırf mecazî olabilir.

Mef. ileyh haletini alan kelime, bazan *gayri müteaddi bir fiilin mütemmimi* [1] rolüne düşmüş bulunur. Kaldığı tabii olarak mef. ileyh haletini alan bazı fiiller vardır.

Ml.: باق [2] *bağ - mak* 1. Birine veya bir şeye göz atmak, 2. Birini tedavi etmek, bir şeye özen vermek;

شاشق *şaş - mak* (s'étonner de quelque chose), vs.

Uyarlık, uygunluk, rızılık, gereklik, kâr, ziyan ifade eden fiil ve sıfatlar (ekseriya arapça fer'i fiiller) de de böyledir.

MEFULÖNANH (ablatif).

Bir hareketin yahut umumiyetle bir fiilin *başlama noktasını*, bu hareketin doğup çıktığı, kopup geldiği ciheti bildiren isimler mef. anı haletini alırlar (ki bunlardaki hareket hakikî veya mecazî bir *uzaklaşma*, bir *ayrılmadan* ibarettir.)

Fransızcada (de...), bazan (en...).

Ml.: او دن چيقيق *ev - den çık - mak* (sortir de la maison),

طامدن دوشمك *dam - dan düş - mek* (tomber du toit);

آدن اينك *at - dan in - mek* (descendre de cheval);

كيسدن آدك؟ *kim - den al - diñ?* (de «à» qui l'as-tu pris «reçu»?);

ات طرناقدن آيريلماز *et tırnağ - dan ayrıl - maz* (la chair ne se sépare pas de l'ongle), (ata sözü).

uzaklaşma, ayrılma fikrini bildiren bir sıfatla beraber:

ايشيدن ايراق *işid - en - den yırak* (loin de celui qui écoute) ki, kem akibeti önlemek için nezaket tabiridir.

Uzaklaşma sırf mecazî olabilir. Mef. anı haletini alan kelime, bazan *gayri müteaddi bir fiilin mütemmimi* [3] rolüne düşmüş bulunur. Kaldığı tabii olarak mef. anı haletini alan bazı fiiller vardır.

Bunlar başlıca *korku, tiksinti, hoşlanmazlık, uzaklaşma, vazgeçerlik* bildiren fiillerdir.

قورتالدين قورتاز *(eta sözü) Kurt kar - tal - dan kork - maz* (le loup ne craint pas l'aigle);

آيدال دوكوندن اوصاناز *(eta sözü) abdal' düğünden çocuk*

[1] Burada kastedilen mütemmim, tıpkı müteaddi fiillerin sarıh mefulü selâhiyetinde olan mutat mütemmimidir. Yalnız bunun ötekinden şu farkı vardır ki, müteaddi fiiller fazla olarak gayri sarıh mütemmimler de alabilir; şu kelâmda olduğu gibi: (Donnez cette lettre à mon père = bu mektubu babama veriu.)

[2] *At - a dost gibi bağ - mal'ı, düşman gibi bin - meli* «ata sözü» = (Il faut soigner le cheval comme un ami et le monter comme un ennemi). J. D.

MI.: *bir - bir - i-ne aymayor* (ils ne se conviennent pas);
tütün siz-e doqun-nur-mu? (le tabac vous gêne-t-il?);
saña-ne (que t'importe; de quoi te mêle-tu);
baña bir çağı (üzüm) (j'ai besoin d'un canif);
at-a arpa yiyid-e pilav (orge pour le cheval, pilau pour le brave).

264. *Mefulünileyh* (biraz nadir olarak) bir soulama sebep (illeti gâiye, cause final) ifade eder.

ne-ye [1] (*niçin* = pour quoi, müradifi);

hizmet-ci ye-mek g'etir-mej-e git-di (le domestique est allé chercher le repas).

IHTAR. — *başl'a-mak* fiili de mef. ileybe nâzım olur (régit, gouverne = yeder, çekimler).

265. (Müteaddi veya gayri müteaddi) fiil hakikî bir hareketi bildirirse mef. ileyhe nereye (yani hangi istikamete doğru manasıyla lâtince: quo?) gibi bir suale karşılık olacak *mekân bildiren bir hal ve kâr* «circonstance» mütemmimi kıymetini alabilir.

MI.: *Istambal' - a git - mek...* (partir pour Constantinople);

mekteb-e g'elecek-mi-siniz? (viendrez-vous à l'école?);

g'el buraya (viens ici).

Bazı ilgeçler (postposition) mef. ilehye nâzım olurlar (Muk. § 903 ve aşağısı).

oyun-dan usan-maz (le tzigane ne se dégoûte [jamais] de la noce, ni l'enfant du jeu);
ben bu iş-den vaz g'ec-dim (j'ai renoncé à cette affaire).

IHTAR. — Bununla beraber mütemmim, bir mastar veya mastar ismi (nom d'action) olursa, bu fiiller mef. ileyhe nâzım olurlar.

g'el-mej-e «ağız aç-mag-a» *korç-ar* (il a peur de venir, d'ouvrir la bouche);

sözlemej-e iste-me-yorum (o'na'iyor) *iste-me-yorum* (utan-ıyor) (je ne veux pas «j'ai honte de» parler) [2].

Mefulünabh bir başlama sebep (cause initiale) ifade eder. Muk. § 1436.

ne-den (pourquoi?);

açlık-dan darı ekmej-i helvâ-dan tatlı (la faim «aidant» le pain de millet est meilleur que le gâteau de sésame).

(Müteaddi veya gayri müteaddi) fiil hakikî bir hareketi bildirirse, mef. anı nereden (manasıyla lâtince: unda?) gibi bir suale karşılık olacak *mekân bildiren bir hal ve kâr* mütemmimi kıymetini alabilir.

MI.: *Istanbul'dan g'el - mek* (venir de Constantinople);

mekteb-den g'el-iyor-um (je viens de l'école);

git burdan (va-t'en d'ici).

Bazı ilgeçler mef. anı nâzım olurlar (Muk. § 909 ve aşağısı).

[1] «y» den evvel gelen e, tercihan i, söylenir: *ni-ye*, A.U.E.

[2] Bunlar daha ziyade *söylemek istiyorum*, *söylemekten utanıyorum* suretlerinde kullanılır. A.U.E.

MEFULÜLEYHİN HUSUSÎ KULLANIŞLARI.

266. Mel. ileyh (yaklaşma fikrine yakın olan) *gayet* «limite» (§ 395, ihtar, ki unmu miyetle edatlarla beraberdir : § 913 ve aşağısı) ve *mukayese* (comparaison) manalarının da ifade eder. Bunun içindir ki, bazı *mukayese* bağlaçları (gérondifs de comparaison, mef. ileyh alırlar : - *cesine* (Bak. § 929) ve - *(y)esi-ye* (Bak. § 796).

Değer, diyet [1] (compensation), *bedelleme* (remplacement) fikirleri de mukayese fikrine bağlanır (Muk. - *(y)eceğ-im-eli* bağlaç tabirleri, Bak. § 1471).

Buna *misil* bedel (contre-valeur) fikrini de ilâve etmeli ki, fiyat bildiren kelimelerde mef. ileyh alıyorlar.

MI. : بونی قاچه آدیکنز *bunu kaç-a al'-di-nız* (à quel prix l'avez-vous acheté?)
بش غروشه *beş kuruş-a* (pour cinq piastres).

Şu ifadeler, tarifçi gibi kullanılabilir (Muk. § 1089).

MI. : یوز غروشه بر ساعت *yüz kuruş-a bir sâ'at* (une montre de 100 piastres).

267. Bir çok zarf (ulak, ulamaç, adverbe) terkipleri mef. ileyhle vücade gelmiştir :

MI. : بوناں اوزرینه *bunañ üzer-i-ne* (là-dessus) ;
باش اوستنه *bâş üst-ü-ne* (volontiers) Muk. arapça : على الرأس والمین = baş ve göz üstüne) ;
بیری اوستنه *bir bir-i üst-ü-ne* (l'un dans l'autre, tous au même titre) ;
بوş yer-ه *boş yer-e* (inutilement, sans raison) ;
یوق یوق *yoğ yoğ* (inutilement, sans raison) ;
کندی باشنه *k'endi baş-ı-na* veya باشلی باشنه *baş-l'ı baş-ı-na* [2] (par lui-même).
(Muk. S. 814, yukarısında).

268. Bir takım zarf terkipleri, tekrarlı bir isimden vücade gelmiş bir kümenin ikinci kelimesini mef. ileyh haletine koymakla teşkil edilir. Bu terkipler bazan bir biriyle karşılıklı olma (réciprocité) fikri bildirir.

MI. : قارشى قارشى یه *karşı karşı-ya* (en face l'un de l'autre).

Bazan da bu yapılama (construction), sadece bir şiddet (intensif) manası verir.

MI. : کندى کندى *k'endi k'endi-ne*, aynıyle باشنه (Bak. yukarıya) manasındadır ;

مولوق مولوغه *sol'uğ sol'uğ-a* veya مولوغى مولوغه *sol'uğ-u sol'uğ-u-na* (en respirant avec précipitation, tout essoufflé, sans laisser de répit, toute de suite) ;

[1] Diyet kelimesi «kan bahası» manasıyla arapça «ödemek» karşılığı «eda, tediyeye» den türeme ise de, bedel manasına türkçenin (değer) kelimesi gibi «değət» in bir çeşidi olarak ta türkçe sayılabilir; e sinin i olması y den evel oluşundandır. A.U.E.

[2] Bu ifadelerin varlığı, «ayrı, mustakil, diğer» manalarında eski kelimeler olan *baş-ka*, *öz-ge* kelimeleri hakkında (§ 243, ihtar 2) verdiğimiz iştikakı ihtimalî bir hale koymaktadır. Muk. دافع النوم *Dāfiğ-ül-gumūm* (Bibl. Nat. = millî kütüphane yazmaları A.f.t., 394, yaprak r° 59) da geçen şu ala sözü : باشقا بولاچمکن ایلر ایله بولاچمکن *baş-ka bul'a-maç ye-mek-den il-ler ile piluv yi-mek yeğ-dir*. (il vaut mieux manger du pilau en compagnie «des inconnus» que manger tout seul du boul'amadj). J. D.

(سویلماک) *sıcağ-ı sıcağ-ı-na (söylemek)* («servir quelque chose tout chaud), mecaz olarak, (parler à brûle-pourpoint);
 گۈنۈ گۈنۈ-نە (le même jour, sans remettre au lendemain);
 گ'eri-si گ'eri-ye (à reculer).

269. Eger tekrarlı kelime - (y)enli bir ferî fiil suretinde ise ifade, bir çok kimseler tarafından «birbirine bakarak» yapılan fiil manasını verir. (Bu nevi ifadeler fransızcaya tam şahıslı fiil sıgalarıyla tercüme edilir).

قوشان قوشان *koş-an koş-an-a* (tout le monde courait, on courait de tout côtés);
 قاچان قاچان *kaç-an kaç-an-a* (C'est une suite générale);
 اتلانان اتلانان *at-l'a-n-an at-l'a-n-an-a* (chacun court «courait» à son cheval);
 ابلیسە سوکن سوکن *iblis-e sōv-en sōv-en-e* (il maudissaient, le diable à qui mieux mienx), (*Şehir mektub-l'arı*, Ahmed Rasim S. 20);
 آمان مصادمه اولاجق دین دین *Aman, müsādeme ol'acaq» di-y-en di-ge-n-e* (tout le monde criait: attention! il va y avoir une collision) (Aynı eser, s. 23).

270. Ekseriya mefulünanah alâmeti kümenin ilk kelimesinden sonra gelir.

Ml. : آچیلدن آچیغە *açık-dan açığ-a* (ouvertement);
 طوغریدن طوغری *doğru-dan doğru-ya* (directement);
 اینجەدن اینجە *ince-dan ince-ye* (aramak) (rechercher méticuleusement).
 Muk. (chercher) le fin du fin, fransızca tabirini.

İHTAR. — Bu gibi kelime terkiplerinin muhakkak zarf terkipleri vücude getirmesi şart değildir.

Ml. : آریلر چیچکدن چیچکە ئونوب بال طوبلار *arı-l'ar çiçek-den çiçey-e kon-up bal' topl'ar*
 (les abeilles se posant de fleur en fleur recueillent le miel).

271. Mef. ileyhin kullanılmasındaki hususiyetlere dair dahâ bir kaç misal. (Yine Muk. § 395).

نامکزه *nām-i-niz-a* (en votre nom);
 ساچلرینی سیاھە بویماق *saç-l'ar-ı-nı siyah-a boy-maq* (teindre ses cheveux en noir);
 آتشلره) یاغق *ateş-e (ateş-ler-e) yan-maq* (brûler de [mille] feux).

MEFULÜNANHIN HUSUSİ KULLANIŞLARI.

272. Bir hareket veya bir fiilin geçiş yerini veya yerlerini, onların aralanma noktalarını ifade eden isimler de yine mef. anah haletini alırlar.

Bunların karşılıkları fransızcada ekseriya (par . . . , à travers . . .) ile ifade edilir.

Ml. : پنجرەدن باق (آتلاق) *pencere-den bak-maq (atl'a-maq)* (regarder, «sauter» par la fenêtre);

کیلیدن کیلیمه *kıl'ic-dan geçir-mek* (faire passer «par les sabres»);
 گۈزدن کیلیمه *g'öz-den g'ecir-mek* (parcourir des yeux);
 الندن طومق *el-t-nden tut-maq* (prendre par la main);
 قولبندن یاغلامق *kul'p-u-ndan yakal'a-mak* (saisir par l'anse «ou, le manche»).

273. Mef. anı yine böyle kullanışla, *nereden?* (lâtince: qua?) sualine cevap olan mekâna ait hâlükâr mütemmimleri vücade getirmeğe yarıyabilir.

MI. : بوران گیت *bara-dan git* veya sesi daha yükselterek başka bir mana ile *git bur-dan* (va, dirige - toi par ici); [1]
نردن گیت *nere-den geçe-yim* (par où dois-je passer?).

274. Mef. anı ile ifade edilen başlıca iki meşhum (bir yerden çıkış meşhumu ve bir yerden geçiş meşhumu), bütün mef. anlarda az çok acrahatle ifade edilmiş görülen *çıkıp yayılma* (émanation) umumî fikrinde hamur olmuş görülür. Bu fikir daha şöyle bir takım mana budaklanmalarına da varabilir:

a. (Umumiyetle) *menşe* (provenance), *mahrec* (extraction), *meşde* (origine). Muk. § 1087.

MI. : بن بو افتراپی سندن بیلیرم *ben bu iftirâ-yı sen-den bilir-im* (je considère que cette calomnie «provient» de vous);
کیمدن سوره گیم *kim-den sor-acağ-ım?* veya mef. ileyh ile *kim-e* (à qui le demanderai-je? (mef. anlısı, birinden bir şey sorarak öğrenmekte ısrar edildiğini); mef. ileyhlisi sadece birine bir şey sorulduğunu bildirir);
بندن پارہ استدی *ben-den para iste-di* (il me demanda de l'argent); *sorulaç*;
اوچاقدن بقیشه *ocak-dan yetiş-me* (qui est «sorti» de l'Ocak; qui est élevé «depuis l'enfance dans le foyer (ocak) de la milice des Janissaires»);
پالنچیلقدن دیشچی اولان بر آدم *çal'gr-çil'ik-dan diş-ci ol-an bir adam* (un homme qui de musicien était devenu dentiste);
آتاردن قالی نصیحت *ata-l'ar-dan kal'ma nasihat* (un «bon» conseil qui nous vient de nos aïeux).

275. b. (Tariflerde) bir ferdin, bir fertler sınıfına ait olması.

MI. : سوز زردوا و صکصار جنسندن بر حیواندر *semmur* (halk dili: samur) *zırdava ve sañ-sar cins-i-n-den bir hayvan-dir* (la zibeline est un animal de l'espèce des martes et des fouines)
حب وطن الیوبوک فضیلتددر *hubb-ü (veya -i)-vatan en büyük fazilet-ler-den-dir* (l'amour de la patrie est l'une des plus grandes vertus).

276. c. Bir şeyin yapıldığı madde, bir şeyin terkihi.

MI. : آتشدن کوملقدن *atasözü* *fağır-lik ateş-den gümleğ-dir* (la pauvreté est une chemise de feu);
هفته یدی کوندن عبارتدر *hafta yedi gün-den ibâret-dir* (la semaine se compose de sept jours).

277. d. Yine çıkıp yayılma (émanation) fikrinde ortaklığı olan diğer bir fikri bir *parçalık* (kısmilik, partitif) meşhumunu da bu fikirlere ilâve etmeli.

دام (ظام) دن دوشن دامن دوشنک حالندن بیلیر *dam dan düş-en dam-dan düşen-iñ*
hal-i-nden bil-ir (celui qui est tombé du toit connaît [un peu; en partie])

[1] *bara-dan git* cümlesinde vurgu (buradan) kelimesinde olup, bir muhataba gidilecek yolun *buradan* diye gösterildiğini bildirir. *git bara-dan* cümlesinde vurgu (git) emir sigasında olup, muhatabın gösterilen yerden uzaklaşması (defolması) şiddetle talebedildiğini bildirir. A.U.E.

la situation de celui qui en tombe.) Muk. fransızcadaki «il en sait quelque chose»;

اقتدم بيم علم او قدر دین ابرمز حکمتدن اکلامام *efendim; ben-im akl'im o kadar derin er-mez hikmet-den ahl'a-mam* (Monsieur, mon esprit ne va pas si loin (kelimesi kelimesine: si profondément), je ne comprends pas [grand'chose en fait] de philosophie = «Pour moi, je ne sait point tant de philosophie). Molière, in, "Dépit amoureux,, unde son fransız cümlesi böyle olduğu halde, Ahmed Vefik paşa'nın İnfî'âl-i 'Aşk'ında yukarıki cümlelerle tercüme edilmiştir. Bu gün *حکمت hikmet yerine felsefe* deniyor;

آدم علیه السلام منع اولتان میوه دن یدی *ādem aleyh-is-seḷām men'ol'un-an meyve-den ye-di* (Adam «que le salut soit sur lui» mangea du fruit défendu).

278. Diğer taraftan *uzaklaşma, ayrılma fikri ayırd edilme* (différenciation) fikrine yaklaşır. Ve (üstünlük veya aşağılık) manasiyle mukayese rolündeki bir sıfat veya bir zarfın mef. ileyh haletini almış olarak kullanılması da bundan ileri gelir.

MI. : *او بندن بویوک o ben-den bü(ö)yük* (il est plus grand «ou plus âgé» que moi. Muk. § 930).

4. MEFULÖNFİH (locatif = de-lenik).

279. İçinde bir fiilin olup geçtiği yeri veya zamanı gösteren mekân (veya zaman) bildirici halükârlık (circonstanciel) mütemmimler mef. fih haletini alırız,

Bu haletler fransızcada (à..., en..., dans...) ile eda edilir.

تورکیه ده Türkiye-de (en Turquie);

ممالک عثمانیه ده memâlik-i osmâniye-de. kelimesi kelimesine: «Aux pays de Ottomans, en Turquie»;

پاریس ده Pâris-de (à Paris);

سنه سنه ۱۹۱۴ bin-doğuz-yüz-on-dört sene-sin-de (en l'année 1914);

ده ۱۹۱۴ bin-doğuz-yüz-on-dört-de (en 1914);

شباطه şubat-da (en fevrier);

بو صوک کونلرده bu son gün-ler-de (dans ces derniers jours).

Şu terkiplerde de aynıyledir:

خاطریمده hatır-ım-da (je me souviens);

ایاقده ayak-da, (debout, sur pied);

هر حالده her hal-de (en tout cas) [Muk. § 163];

الله بر el-de bir (hesap yaparken: je retiens un).

Şu atasözünde dört mef. fih vardır.

sandık-da-ki arka-m-da, anbar-da-ki karn-ım-da (Ce qui est «à mettre» dans le coffre, «est» sur mon dos; ce qui est «à mettre» dans le grenier «est» dans mon ventre) (lâtince darbi mesel: Omnia mecum porto).

280. Mef. fih, bazan «müddet içinde» (dans l'intervalle de, dans l'espace de...) manasındadır.